

הקדמה:

בשנת 1973 הצהיר הרב עובדיה יוסף, שהיה הרב הראשי הספרדי באותה עת, כי היהודים באתיופיה הם חלק משבט דן ועל כן, הם זכאים לעלות לישראל מכוח חוק השבות ללא שום הגבלה או התמהמהות: "יהודים שחייבים להצילם (...) להחיש עלייתם ארצה ולחנכם ברוח תורתנו הקדושה" (סבירסקי וסבירסקי, 2002, 23). הצהרה זו חוללה שינוי גדול, שכן עד אז התנערה מדינת ישראל מאוכלוסיה זו וטענה כי לקבוצה זו אין דבר וחצי דבר עם מדינת היהודים. הגושפנקא ההלכתית שהעניק הרב עובדיה יוסף ליהודי אתיופיה, פתחה את הפתח לעלייה של כ-60,000 יהודים ממדינה זו בשני גלים מרכזיים: "מבצע משה" בין השנים 1984-1985 ו"מבצע שלמה" בשנת 1991, לצד גלים מצומצמים יותר לאורך השנים.

ההגעה של היהודים מאתיופיה התרחשה בעיצומה של תקופה בה מדינת ישראל החלה להבין ולהכיר בטעויות שעשתה בתהליך קליטת העלייה ההמונית של שנות החמישים והשישים בכלל ובקליטה שלהם במערכת החינוך בפרט. הביקורות המרכזיות שהושמעו על תהליך הקליטה ההמונית היו שאידיאולוגיית כור ההיתוך אותה קידם דוד בן-גוריון על מנת להפוך את היהודים שהגיעו לארץ לישראלים חדשים, כללה בפועל הסרה ומחיקת הזהות של יהודים ממדינות מוסלמיות בלבד. אימוץ הישראליות היה בעצם כפייה של אימוץ ערכים של הוותיקים וההגמוניה, שהיתה אשכנזית. ביקורת נוספת הושמעה על כך שילדים בני עולי עדות המזרח עברו סטריאוטיפיזציה והסללה במערכת החינוך לבתי ספר, אשר שילחה אותם ללמוד בבתי ספר מקצועיים, ללא תעודת בגרות וללא יכולת להתקדם בסולם החברתי.

מאז קליטת העלייה ההמונית ועד הגעתם של יהודי אתיופיה לישראל, עברו למעלה משלושה עשורים. על כן, שאלת המחקר של עבודה זו תהיה: איך נקלטו העולים מאתיופיה במערכת החינוך הישראלית בשנות התשעים והאם מדינת ישראל חזרה על טעויות העבר, שעשתה בשנות החמישים והשישים בקליטת ילדי עולים במערכת החינוך הישראלית.

קליטת ילדי עולים בשנות החמישים והששים במערכת החינוך הישראלית:

עם קום המדינה ובעשור הראשון לקיומה, האתגר הגדול ביותר היה קליטת עלייה. תוך מספר שנים, שילשה האוכלוסיה את מספרה מיישוב קטן המונה כ-650,000 איש – תקדים שאינו מוכר בהיסטוריה העולמית. המטרה היתה להפוך את העולים החדשים שבאו מעשרות מדינות, מקצוות שונים של הגלובוס וממניעים שונים למדינת ישראל, לישראלים חדשים, לעם. אחד האמצעים לעשות זאת היה החלת מדיניות של כור היתוך, מדיניות אשר אומצה מארצות-הברית, מדינת מהגרים אחרת. על פי מדיניות זו, התרבות החדשה הישראלית הצומחת היא התכה של תרבויות יהודיות שונות של המהגרים

אשר הגיעו לארץ. בפועל, מדובר היה בהחלת התרבות הוותיקה הקיימת של היהודים האשכנזים, רובם ממזרח אירופה, שהשתייכו ליישוב היהודי לפני קום המדינה ודרישה מיהודים ממדינות מוסלמיות לאמץ את התרבות הזו, תוך מחיקה של הזהות שלהם. דבר זה התבטא בדרישה מצד השלטון להחליף שמות פרטיים ושמות משפחה לשמות עבריים, לדבר עברית ולא את שפת האם של העולים ועוד. במקרה של יהודים ממדינות מוסלמיות נוסף לכך מימד נוסף: העובדה שהם דיברו את השפה הערבית – שפתו של האויב.

אידיאולוגיה שלטת נוספת בעשור הראשון והשני לקיומה של מדינת ישראל היתה קליטה שווה לכל. דהיינו, ללא קשר למוצא העולה, לרקע התרבותי והסוציו-אקונומי שלו, או למשאבים שעמם הגיע לישראל, כל העולים נקלטו באופן מבחינת דרך הטיפול בהם והתנאים אותם הם קיבלו מהשלטונות ומוסדות הקליטה. אידיאולוגיה זו התקיימה בהתאמה עם תפיסות של שוויון של תנועת העבודה וגם עם המשאבים המוגבלים שהיו למדינת ישראל באותה העת.

מדיניות כור ההיתוך ושוויון בקליטה באו לידי ביטוי גם במערכת החינוך הישראלית. כפי

שלמדנו בכיתה, מדיניות החינוך בישראל בעשור הראשון לקיומה, דהיינו בשנות החמישים, התבטאה במדיניות של שוויון וכור ההיתוך. המגמה היתה להעניק לכל התלמידים חינוך ותנאים זהים, כאשר מדיניות כור ההיתוך התבטאה בלימוד תכנים אירופיים בלבד, ללא התייחסות לתרבות ולתכנים לא אשכנזים. מדיניות זו הוכחה ככישלון אדיר. בחינות שנערכו על מנת לבחון את רמתם של תלמידי מדינת ישראל הצביעו על פערים עמוקים בין ילדי העיר וילדי הפריפריה, על פערים בין אשכנזים למזרחים ועל פערים בין עולים לוותיקים – כאשר יש התאמה רבה בין מיקום גיאוגרפי, שייכות עדתית ווותק בארץ.

ניסיון התיקון למדיניות השוויון במערכת החינוך התרחש בעשור השני ויצר שתי מערכות חינוך, שהתקיימו במקביל: רגיל וטעון טיפול. כפי שלמדנו בכיתה, על מנת לצמצם את הפערים בין עולים לוותיקים, בין ילדי אשכנזים למזרחים, נפתחו בתי ספר מיוחדים לטעוני טיפוח שהתרכזו בפריפריה ובשכונות מצוקה בערים הגדולות. בתי הספר לטעוני טיפוח, שהפכו לבתי ספר ל"חינוך מיוחד" הובילו לסטיגמה של ילדי עולים מזרחים, ללא קשר לרמת המשכל וליכולות שלהם. דהיינו, מראש הציפיות של המערכת היו נמוכות וילדי עולים בפריפריה ובשכונות מצוקה, נשלחו לבתי ספר טעוני טיפוח שם רמת הלימוד היתה נמוכה מבתי ספר "רגילים" מבלי לשקול לבדוק האם הם מתאימים לבתי ספר רגילים. ילדים שלמדו בבתי ספר טעוני טיפוח עד לכיתה ח' הוסללו לבתי ספר מקצועיים ולא לבתי ספר עיוניים, על מנת ללמוד מקצוע של הצווארון הכחול. אלה לא סיימו בגרות שאיפשרה להם להמשיך בלימודים אקדמיים, ובכך נגזר לרוב גורלם בשוק העבודה ובאפשרות לניידות חברתית ממשית.

בין אם המדיניות היתה מדיניות מכוונת ומפלה נגד מזרחים על מנת לייצר ידיים עובדות זולות, כפי שכמה חוקרים טוענים (סבירסקי, 1981; שביט, 1992) ובין אם מדיניות זו לא היתה מכוונת, אלא היתה תוצר של חוסר ניסיון ומדיניות שגויה, התוצאה היא זהה; דור שלם של ילדי עולים ממדינות מוסלמיות, אשר נולדו בארץ, או עלו בגיל צעיר עם הוריהם הוסללו לרמת חינוך נמוכה וכתוצאה לרוב נחסמה ההזדמנות לניידות חברתית.